

BUKOVICA U MLETAČKOJ DEMOGRAFSKOJ I VJERSKOJ POLITICI 18. STOLJEĆA

Sažetak: *Rad promatra problematiku uređenja vjerskih odnosa u dalmatinskom zaleđu tijekom 18. stoljeća, s posebnim naglaskom na prostor Bukovice. Proširivši prostor Mletačke Dalmacije duboko u zaleđe, po završetku Morejskog rata (1684.-1699.) Republika se tijekom 18. stoljeća našla pred izazovom formiranja novog društva na novostečenim posjedima. Pored činjenice da je morala započeti proces naseljavanja, osmisliti gospodarsku strategiju te integrirati nove i stare posjede, poseban problem s kojim su se mletačke vlasti suočavale gotovo do kraja svoje uprave, s većim ili manjim intenzitetom, bilo je vjersko pitanje, koje je umnogome dolazilo do izražaja upravo na području Bukovice. Stoga će rad pratiti doseljavanje morlačkog pravoslavnog stanovništva za mletačke vlasti, njihovu borbu za vjersku autonomiju te laviranja mletačkih vlasti u zauzimanju čvrstog stava.*

Ključne riječi: *Bukovica, pravoslavno stanovništvo, katolička hijerarhija, Mletačka Dalmacija i generalni providuri, Unijatska crkva.*

Uvod

Proširenjem teritorija Mletačke Dalmacije na kopneno zaleđe krajem 17. i početkom 18. stoljeća Republika se suočila s još jednim, do tada nepoznatim, problemom uređenja vjerskih odnosa na tim teritorijima. S jedne strane dalmatinske biskupije proširile su jurisdikciju na svoje nekadašnje teritorije zamijenivši dotadašnju franjevačku hijerarhiju, dok je s druge strane dolaskom većeg broja morlačkog stanovništva pravoslavne vjeroispovijesti otvoren problem organizacije njihovog vjerskog života te posebice odnosa s katoličkom hijerarhijom. Time se Venecija, pored teškoće organizacije uprave na novim posjedima i njihove integracije s obalnom Dalmacijom te pitanja sezonskih ispaša, susrela s još jednim ozbiljnim problemom, kakav je na sličan imala i na Levantu, po pitanju odnosa s dominantno pravoslavnim stanovništvom. Jednako kao i na Levantu, problem je i na dalmatinskom prostoru ostao dubinski neprevladan sve do pada Mletačke Republike.

Završetkom dvaju velikih ratova vođenih na prostoru Dalmacije tijekom 17. stoljeća (Kandijskog i Morejskog) između Mletačke Republike i Osmanskog Carstva te posljedičnim pomicanjem mletačko-turske granice duboko u kopneno zaleđe, prostor Bukovice došao je pod suverenitet Mletačke Republike. Ta novonastala situacija predstavljala je veliki izazov za mletačke vlasti koje su morale uobličiti novu paradigmu dalmatinskog prostora, s obzirom da on više nije mogao biti promatran isključivo kao pogranični pojas prema Osmanskom Carstvu. Pri tome je jedan od ključnih izazova na koje je Republika morala odgovoriti bila činjenica novog naseljavanja demografski napuštenih prostora. Kako su spomenuti prostori naseljeni morlačkim stanovništvom, koje je došlo s bosansko-hercegovačkih zemalja, kao ključni moment i katalizator uspješnosti mletačke uprave nametnula se uspješna integracija doseljenog stanovništva u upravni sustav Mletačke Dalmacije, kao i izgradnja funkcionalnog i ekonomski održivog društva u zaleđu. Prostor Bukovice u tim je procesima zauzimao važno mjesto, posebno imamo li u vidu činjenicu pojave vjerskog pitanja i odnosa, kako katoličkog i pravoslavnog stanovništva međusobno, tako i službenih državnih i vjerskih vlasti prema institucionalnim potrebama pravoslavnog stanovništva. Osnovnu prepreku u konačnom rješenju tog pitanja činila su nastojanja katoličke hijerarhije za održanjem nadležnosti nad pravoslavnim stanovništvom, što je s jedne strane bilo motivirano financijskim razlozima, a s druge činjenicom da je morlačko pravoslavno stanovništvo nastavilo egzistirati u transgraničnom jedinstvu s pravoslavnim Morlacima koji su ostali na osmanskome teritoriju u Bosni i habsburškom teritoriju u Lici, dok su katolički uglednici željeli oblikovati katolički identitet pograničnog društva, koje je imalo biti brana islamskom utjecaju iz Bosne. (Ivetić, 2009.) Ovim pitanjima, koje mletačka vlast u pravom smislu riječi nije uspjela razriješiti sve do kraja svoje uprave u Dalmaciji, intenzivno se bavio povjesničar Marko Jačov, u prvom redu u tri knjige *Spisi tajnog vatikanskog arhiva: XVI-XVIII veka, Srbi u mletačko-turskim ratovima u XVII veku te Venecija i Srbi u Dalmaciji u XVIII veku*. Vrijednu analizu navedenih kretanja ostavio je također pravoslavni svećenik Nikodim Milaš u svojoj *Pravoslavnoj Dalmaciji*, napisanoj početkom 20. stoljeća, kao i katolički biskup i povjesničar Mile Bogović u novije vrijeme, ponajprije u knjizi *Katolička crkva i pravoslavlje u Dalmaciji za vrijeme mletačke vladavine*.

S doseljenim morlačkim stanovništvom, kojeg je nešto preko 30 tisuća bilo pravoslavne vjeroispovijesti, Venecija je imala dvojake planove. Oni su trebali s jedne strane poslužiti kao pogranični vojnici prema osmanskome posjedu, dok su s druge strane trebali biti integrirani u katoličku hijerarhiju. Takav plan bio je provediv na području splitske nadbiskupije, budući da su taj prostor većinom naselili Morlaci katoličke vjeroispovijesti. U prvom doseljeničkom valu tijekom Kandijskog rata pridošlo pravoslavno stanovništvo došlo je pod vodstvom vladike

Stefanovića i još petnaestorice svećenika, koji su se smjestili u Manastiru Krka, tada još uvijek na osmanskom teritoriju. Uskoro po njihovu dolasku prihvatili su Vatikan kao duhovno središte, pri čemu im je Kongregacija za nauk vjere ostavila pravo na istočni obred. (Magaš, 2007.) Tim činom u Dalmaciji je pokrenuto stvaranje Unijatske crkve koja se nije uspjela značajnije ukorijeniti među pravoslavnim stanovništvom. Iako je ovim putem inicijalno bez velikih potresa riješen problem vjerske integracije pravoslavnog stanovništva, mletačke vlasti su trebale pronaći dugoročno rješenje ustroja nove grkokatoličke hijerarhije te njezine jurisdikcije. Taj problem uskoro je, nakon Stefanovićeve smrti, doveo do sukoba između katoličkih nadbiskupa u Dalmaciji i pravoslavnog stanovništva. Budući da je u Šibeniku i Zadru već postojao određeni broj grčkih trgovaca i vojnika, doseljenih još sredinom 16. stoljeća, te budući da su oni svoje vjerske obrede obavljali u katoličkim crkvama po istočnom obredu i ujedno bili pod nadležnošću unijatskog biskupa sa središtem u Veneciji, morlačko pravoslavno stanovništvo željelo se povesti za njihovim primjerom. Tim više što je grčka vjerska zajednica u Veneciji formalno bila podređena izravno papi, koji je imenovao njezine poglavare, dok je u stvarnosti funkcionirala pod autoritetom carigradskog patrijarha. Pitanje novog ustrojstva vjerskog života nije se moglo izbjeći, s obzirom da je novodoseljeno stanovništvo do tada bilo pod nadležnošću srpske pečke patrijaršije, dakle neovisno i o Veneciju i o Rimu, zahvaljujući čemu je nastavak takve prakse bio neprihvatljiv mletačkim vlastima. S druge pak strane katolički biskupi bili su protiv uvođenja prakse imenovanja pravoslavnog episkopa izravno od strane pape i njihovog zaobilaženja u tom procesu, pri čemu se taj problem dodatno zaoštrio dolaskom brojne pravoslavne populacije po završetku Morejskog rata 1699. godine. Promatrajući ovaj problem važno je uočiti i činjenicu podijeljenosti unutar same pravoslavne zajednice, između grčkog i morlačkog stanovništva. To je bilo vidljivo na primjeru Šibenika u kojem su dvije zajednice vršile službu u crkvama sv. Julijana i sv. Spasa, u kojoj se od 1778. godine vršila i katolička i pravoslavna služba, slijedeći već tradicionalne običaje. Sukob grčke i srpske pravoslavne zajednice eskalirao je na pitanju služenja bogoslužja na slavjano-serbskom jeziku, čemu se grčka zajednica protivila i 1798. godine počela sprječavati srpske svećenike u takvom bogoslužju.

Općenito gledajući, odnosi između mletačkih vlasti i pravoslavnog stanovništva u Dalmaciji mogu se podijeliti u tri faze. Prva faza, obilježena nastojanjima za stvaranjem unijatske grkokatoličke crkve, trajala je od Kandijskog rata i dolaska prvih Morlaka pravoslavne vjeroispovijesti pod mletačku vlast 1648. do povlačenja Nikodima Busovića 1706. godine. Druga faza, koja se može smjestiti u razdoblje između 1706. i 1760. godine, obilježena je kontinuiranim nastojanjima za ustrojem autonomne crkvene uprave pravoslavnog stanovništva i imenovanjem triju nepriznatih episkopa, Savatija Ljubibratića (1707.-1712.),

Stefana Ljubibratića (1719.-1722.) i Simeona Končerevića (1751.-1756.). Posljednja, treća faza u periodu između 1760. i pada Republike 1797. godine, obilježena je stanovitim popuštanjem mletačkih vlasti, zahvaljujući kojima je pravoslavnom stanovništvu dozvoljeno organiziranje samostalnog vjerskog života, ali bez adekvatnog crkvenog ustrojstva. (Ivetić, 2009.)

Potencirani problem kratkoročno je riješen na inicijativu mletačkog unijatskog biskupa Tipaldija koji je predložio da Morlaci pravoslavne vjeroispovijesti dođu pod njegovu jurisdikciju, a time i izravno pod nadležnost pape, što je mletački Senat i prihvatio. Tragom te odluke za dalmatinskog unijatskog biskupa imenovan je Nikodim Busović, a ujedno mu je i dodijeljen nekorišteni katolički samostan Dragović na Cetini, čime je i službeno uspostavljena grkokatolička hijerarhija i praksa. Kako se Busović uskoro susreo s neprijateljstvom od strane grčke zajednice u Šibeniku te posebno, katoličkoj hijerarhiji naklonjenog generalnog providura Angela Ema (1703.-1705.), uskoro je podnio ostavku na mjesto biskupa i povukao se u manastir Krka, u kojem je i umro. S obzirom da je uskoro, 1713. godine, umro i mletački unijatski biskup Tipaldi, ne ostavivši legitimnog nasljednika, kao i s obzirom da je ogromna većina pravoslavnog stanovništva tražila vlastitu neovisnu hijerarhiju, čime je ideja grkokatoličke zajednice de facto propala, konačno je otvoren proces nepomirljivog sukoba katoličkih biskupa i pravoslavnog stanovništva koji mletačke vlasti nisu znale okončati. (Magaš, 2007.) Nemogućnost okončanja sukoba uzrokovana je s nekoliko faktora. Radilo se prije svega o tradicionalnoj neodlučnosti središnjih mletačkih vlasti, zatim o nepopustljivosti službene katoličke hijerarhije u pogledu pitanja nadležnosti te, u konačnici, o snažnoj volji pravoslavnog stanovništva za vjerskom autonomijom. O snazi otpora prema katoličkom patronatu najbolje svjedoči pismo koje su 1759. godine pravoslavni stanovnici Dalmacije i Boke Kotorske poslali mletačkom duždu, tvrdeći da prije spremni umrijeti nego pogaziti zakone i običaje svojih otaca. (Stanojević, 1987.)

Dolaskom Alvisa Moceniga na mjesto generalnog providura (1717.-1720.), koji je smatrao da pravoslavnom stanovništvu treba dopustiti vjersku autonomiju, pokrenut je višedesetljetni ciklični proces koji se u osnovi svodio na to da bi Venecija dopustila imenovanje samostalnog pravoslavnog biskupa, da bi nakon intervencije katoličkih biskupa i samog pape uporno nastavila prolongirati donošenje definitivne odluke. Prva takva situacija dogodila se imenovanjem Stefana Ljubibratića za episkopa Herceg Novog i Mletačke Dalmacije od strane pečkog patrijarha 1719. godine, nakon čega je Ljubibratić krenuo u obilazak pravoslavnog stanovništva u Dalmaciji. Mocenigo je pozdravio ovo imenovanje i izvijestio Senat da bi Ljubibratić bio odličan kandidat za episkopa, no nakon prosvjeda od strane Vatikana Senat mu je naložio da napusti Dalmaciju. Iako se Senat u ovom slučaju priklonio zahtjevima katoličkih biskupa, ipak je u njemu

prevladalo mišljenje da bi trebalo dopustiti autonomnu pravoslavnu hijerarhiju u Dalmaciji. Tim više što su i sami generalni providuri uvidali neodrživost postojećeg stanja, sugerirajući središnjim vlastima da bi imenovanje autonomnog biskupa znatno olakšalo situaciju u dalmatinskom zaleđu i unaprijedilo efikasnost uprave.

Do vrhunca sukoba došlo je 1731. godine kada je na susretu pravoslavnog svećenstva Dalmacije i Mletačke Albanije formuliran i prosljeđen zahtjev za punom vjerskom autonomijom, što je uskoro zatim 1734. provedeno i u praksi, samostalnim imenovanjem Lava Abramovića za pravoslavnog episkopa, ponovno uz potporu generalnog providura. Nakon nove intervencije katoličkih biskupa i Vatikana protiv Abramovićevog imenovanja, pod izlikom da je previše blizak Rusiji, Senat ga je maknuo s pozicije pravoslavnog episkopa. Iako je strah Mletačke Republike od ruskog utjecaja među pravoslavnim stanovništvom Dalmacije već tada bio prisutan, Venecija se s realnom opasnošću tog utjecaja suočila tek krajem šezdesetih godina, s početkom ruskog-turskog rata. Kako se početak rata poklopio s dolaskom Domenica Condulmera na mjesto generalnog providura 1768. godine, on je ujedno bio i prvi mletački dužnosnik koji je u svojim izvješćima upozoravao na opasnosti ruske agitacije u Dalmaciji. Condulmer je tako već 1768. godine iz Kotora poslao upozorenje Državnim Inkvizitorima o akcijama koje je u Crnoj Gori poduzeo samoproglašeni ruski car Šćepan Mali i koje su potencijalno mogle dovesti u pitanje lojalnost podanika u Mletačkoj Albaniji. Godinu dana potom, 1769. godine, nakon manifesta koji je pravoslavnom stanovništvu u Osmanskom Carstvu uputila ruska carica Katarina II., koja se proglasila njihovim zaštitnicima u Carstvu i potaknula ih na oružanu pobunu, Condulmer je postao još zabrinutiji. Tu zabrinutost očitovao je u tvrdnji da bi u slučaju da se uzbuđenje koje se nakon ovog proglašenja javilo među pravoslavnim stanovništvom u Osmanskom Carstvu, proširi u Dalmaciji, mletačka vlast imala velikih sigurnosnih problema, s obzirom da je dalmatinsko pravoslavno stanovništvo sve do nedavno doista bilo pod osmanskim podaništvom. (Wolff, 2001.) Na ovaj način, ruskim utjecajem, Mletačkoj Republici se paradoksalno dogodila situacija koju je htjela izbjeći. Riječ je o činjenici neuspostavljanja službene pravoslavne hijerarhije na dalmatinskom prostoru koja je, pored protivljenja katoličke hijerarhije, bila motivirana i strahom od inozemnog utjecaja u Dalmaciji, budući da je sjedište Srpske pravoslavne crkve bilo izvan mletačke jurisdikcije. Iako je takva politika Republike bila umnogome promašena, s obzirom da je utjecala na pojavu revolta među pravoslavnim stanovništvom te emigraciju brojnih obitelji, generalni providur Condulmer je i osobno, unatoč zabrinutosti zbog ovakvog razvoja događaja, nepriličnim postupcima pridonio konfrontaciji dalmatinskih pravoslavaca s mletačkim vlastima. Riječ je o Condulmerovoj represiji nad pravoslavnim stanovništvom, posebno nad glavarima sela, koju je generalni providur izvršio nakon imenovanja

novog pape Klementa XVI. 1769. godine. Tada je, nakon imenovanja novog pape, u Dalmaciji organizirana službena proslava tog čina, u kojoj je pravoslavno stanovništvo odbilo sudjelovati. Želeći kazniti tu odluku Condulmer se odlučio na poniženje glavara njihovih sela, koje je dao javno okovati u lance. Ovakvo svjesno okretanje pravoslavnog stanovništva protiv mletačke vlasti uistinu je bilo začuđujuće, a ujedno i dodatno potencirano činjenicom da je papinski nuncij u Veneciji Bernardino Honorati pozdravio ovu vijest, upozoravajući na začetak pobunjeničkog pokreta na dalmatinskom prostoru, koji se težio spojiti s crnogorskim pobunjenicima. (Wolff, 2001.)

Nerazumljivost takvog poteza mletačkih vlasti bila je tim veća što su već imali iskustvo s vjerskim problemima na Cipru i na Jonskim otocima, gdje je također pokušaj uspostave katoličke hijerarhije završio neuspjehom, istovremeno konfrontirajući domicilno pravoslavno stanovništvo s mletačkim vlastima, što se pokazalo posebno pogubnim tijekom Ciparskog rata.

Mletačka bojazan od ruskog utjecaja s daljnjim razvojem rata dodatno se potencirala 1770. godine činom uplovljavanja ruske flote u Jadran, i to nakon što se proglasila zaštitnikom pravoslavnog stanovništva u Osmanskom Carstvu. Taj čin umnogome je utjecao i na grčko pravoslavno stanovništvo na mletačkim Jonskim otocima, ali također i na pravoslavno stanovništvo Dalmacije, budući da su se ruske tajne službe snažnije aktivirale na dalmatinskom prostoru, o čemu je 1772. godine izvjestio generalni providur Giacomo Da Riva. (Wolff, 2001.) Imajući u vidu takav razvoj događaja mletačka vlada je također u Dalmaciju poslala tajne izvjestitelje koji su imali zadatak pratiti rusku agitaciju i njezin odjek među pograničnim pravoslavnim stanovništvom. Ulazak ruske u flote u Jadran imao je u konačnici dalekosežne posljedice kako za samu Mletačku Republiku i njezinu politiku neutralnosti, koja je ovim činom bila stavljena pred veliko iskušenje, tako i za autoritet njezine vlasti u Dalmaciji. Važnost ovog događaja dodatno naglašava i stajalište Franca Venturija, koji je prvi korak k padu *ancient regimea* vidio upravo u Katarininu pozivu pravoslavnom stanovništvu i činjenici da je taj poziv, dodatno potenciran ulaskom ruske flote u mediteranske vode, probudio značajne panslavenske osjećaje među balkanskim stanovništvom. (Wolff, 2001.) Da su ruski planovi s Dalmacijom bili značajno veći od same agitacije među stanovništvom svjedoči i pismo koje je ruski ministar vanjskih poslova Nikita Panin uputio njihovom veleposlaniku u Veneciji Pano Maruzziju, izvještavajući ga da je u Mletačkoj Albaniji, uz granicu s Crnom Gorom, već dopremljena izvjesna količina streljiva i ljudi raspoloživih za borbu. Iako su ove agitacije i potencijalno prelijevanje rata na dalmatinski prostor prouzročile mnoge neugodnosti Mletačkoj Republici, koja je na kraju i poslala vojne brodove u dalmatinske luke sa zaduženjem očuvanja neutralnosti, puno veći problem joj je zadala činjenica prelaska određenog broja mletačkih podanika iz mletačke u

rusku flotu, čime je bila ozbiljno poljuljana slike lojalnosti Dalmatinaca, koja se gradila u Veneciji.

Takvi odnosi kontinuirane napetosti između pravoslavne zajednice i katoličkih autoriteta, zajedno s lošim ekonomskim uvjetima utjecali su na pojavu emigriranja morlačkog stanovništva na susjedne teritorije Habsburške Monarhije i Osmanskog Carstva. Tako su početkom sedamdesetih godina na habsburški teritorij emigrirale 273 pravoslavne obitelji s 1657 ljudi, dok je na osmanski teritorij emigriralo 145 obitelji sa 655 ljudi. (Stanojević, 1987.) Ovoj emigraciji svakako treba pribrojiti par stotina emigrantskih obitelji koje su se iselile u Rusiju.

Stvar slična onoj iz tridesetih godina dogodila se i nakon što je 1751. za dalmatinskog episkopa bio imenovan Simeon Kovačević. Zalaganjem novoizabranog zadarskog nadbiskupa Mate Karamana, on je 1753. opozvan. Godinu nakon toga, 1754. godine Venecija nije dopustila imenovanje Dimitrija Novakovića za dalmatinskog episkopa, što je za konačnu posljedicu imalo dvije stvari. S jedne strane, zahvaljujući stvorenom nepovjerenju dio pravoslavnog stanovništva emigrirao je u Rusiju, a dio u Bosnu, dok je, s druge strane, pravoslavno svećenstvo u manastirima Krupa, Krka i Dragović stvorilo svojevrsnu opoziciju katoličkoj hijerarhiji. (Magaš, 2007.)

Kao ilustraciju nezadovoljstva pravoslavnog stanovništva možemo navesti činjenicu da je iste godine pravoslavno stanovništvo Skradina apeliralo na Vijeće desetorice za obnovom zapuštene grčke crkve u Skradinu, budući da trenutačno oko 500 vjernika mora putovati do udaljene pravoslavne parohije za obavljanje vjerske službe. Na to kontinuirano putovanje odlučili su se zbog toga što žele obavljati svoje vjerske obrede bez utjecaja katoličke hijerarhije, od koje se osjećaju ugroženo. (Vettor, 1772.) Općenito gledajući, pravoslavno morlačko stanovništvo nije uživalo naklonost generalnih providura, što se posebno odnosi na drugu polovicu stoljeća u kojoj su sukobi i nerazumijevanja bili učestalo produbljavani. Zanimljiv slučaj koji precizno ilustrira konfrontaciju službenih vlasti i pravoslavne zajednice je i slučaj Dositeja Obradovića, jednog od vodećih srpskih intelektualaca i prosvjetitelja tog doba. Iako je Obradović bio porijeklom iz Banata, on je tijekom svoje profesionalne karijere jedno vrijeme živio pod mletačkom jurisdikcijom na Krfu, Jonskim otocima. Tijekom svog boravka tamo Obradović se sprijateljio s dalmatinskim i crnogorskim mornarima koji su ga upoznali s krfskim nadbiskupom. Kako je zahvaljujući tom poznanstvu dobio dopuštenje da u crkvi Sv. Katarine, na srpskom jeziku, obavlja vjersku službu za svoje sunarodnjake, on se, imajući u vidu sličnu društvenu zajednicu na koju je naišao u Zadru, u koji je došao 1771. godine, kao i istovjetnu vlast, nadao da će jednako tako naići na dobronamjeran stav mletačkih vlasti u pogledu dopuštenja za obavljanje vjerske i prosvjetiteljske službe u adekvatnom prostoru.

U tom cilju Obradović je podnio zahtjev za namještenjem u Skradinu, gdje bi u već spomenutoj pravoslavnoj crkvi obavljao službu, ali je, naišavši na zapreku zadarskog biskupa koji mu je taj zahtjev odbio s argumentacijom da nije mletački podanik, otišao izravno u Veneciju da iznese svoju molbu Senatu. Budući da mu je i Senat odbio molbu, Dositej Obradović bio je prisiljen napustiti Dalmaciju. (Wolff, 2001.)

Dositej Obradović je vlastito stajalište o odnosu mletačkih vlasti iznio u svojim spisima, iz kojih je prilično vidljivo njegovo nerazumijevanje prema načinu razmišljanja mletačkih vlasti, ali također i njegova privrženost prostoru i stanovništvu dalmatinskog zaleđa. Dositej je tako, tijekom svog učiteljevanja u Dalmaciji, zapisao probleme koji su mučili pravoslavno stanovništvo. Upozorio je prije svega na veliko siromaštvo i oskudicu, te na nedostatak učitelja. Zatim je upozorio na činjenicu da je pravoslavno stanovništvo, unatoč teškom ekonomskom položaju, odlučilo da o svom trošku otvori nekoliko škola: u Zadru, Šibeniku, Skradinu i još nekim mjestima, te da su s tom namjerom odlučili poslati zastupnika u Veneciju, s molbom za odobrenjem učiteljske dozvole. To se odvijalo neposredno uoči njegovog dolaska u Dalmaciju. Nakon zaprimanja molbe Senat je zatražio mišljenje o tom pitanju od generalnog providura Contarinija, no on je bio mišljenja da pravoslavne škole ne bi koristile državnim interesima jer bi se, tvrdio je, u slučaju izdavanja takve dozvole, privukao veći broj učitelja sa strane, koji bi doveli u pitanje ionako osjetljivu lojalnost pravoslavnog stanovništva Republici. Tako je opravdana Contarinijeva bojazan od nemogućnosti utjecaja na pravoslavnu crkvu sa sjedištem izvan mletačkih državnih granica utjecala na odbijanje ovog zahtjeva i daljnju konfrontaciju. (Kovačević, 2007.)

Na taj način, imajući u vidu dijametralno suprotstavljene pozicije dviju vjerskih zajednica i neodlučnost mletačkih vlasti, ovo je pitanje ostalo neriješeno sve do pada Republike, pružajući možda najbolji odgovor na pitanje zašto mletačke reforme u Dalmaciji 18. stoljeća nisu dubinski uspjele. Radilo se, s jedne strane, o nedovoljnom snalaženju u situaciji koja je rezultirala neodlučnošću, a s druge, o nedovoljnoj energičnosti provođenja donesenih odluka.

Pravoslavno stanovništvo je, u konačnici, ipak neslužbeno ostvarilo crkvenu autonomiju u drugoj polovici stoljeća, ponajprije zalaganjem Francesca Grimanija, a zatim i ostalih generalnih providura. Tako je nakon Končarevićeve smrti, duhovni vođa pravoslavnog stanovništva bio arhimandrit Nikanor Rajević do 1770. godine, kada ga je naslijedio iguman manastira Krka, arhimandrit Nikanor Travica (1771.-1778.). Nakon njegove smrti duhovno vodstvo preuzeo je arhimandrit Nikanor Bogunović, koji je od 1782. godine obnašao i dužnost filadelfijskog arhiepiskopa u Veneciji, da bi ga nakon smrti 1794., u posljednjim godinama Mletačke Republike, naslijedio arhimandrit Gerasim Zelić. Problem pravoslavne crkvene organizacije u Dalmaciji

definitivno je riješen tijekom francuske uprave, osnivanjem šibenske eparhije 1809. godine. (Ivetić, 2009.)

Pitanje vjerskih odnosa i institucionalne nadležnosti dviju crkava u Dalmaciji tijekom 18. stoljeća nije sustavno razmatrano u dosadašnjim historiografskim radovima, čime je otvoren prostor za daljnja specijalistička istraživanja navedene problematike. Smjer tih istraživanja u dobroj je mjeri skicirao Egidio Ivetić, koji u svom radu o tom pitanju navodi pet osnovnih pitanja na koje bi studija vjerskih odnosa trebala dati odgovor. Po njemu, trebalo bi prije svega značajnije promotriti mletačku eklezijalnu politiku prema pravoslavnom stanovništvu Dalmacije, zatim istražiti odnose katoličkog i pravoslavnog svećenstva, potom se upoznati s vjerskim i društvenim kretanjima među pravoslavnim stanovništvom, uočiti modele vjerskog života pravoslavaca u odnosu na katoličku zajednicu te promotriti pitanje suživota između katoličke i pravoslavne zajednice na teritoriju Boke kotorske. (Ivetić, 2009.)

Literatura:

1. Ivetić, Egidio. (2009.): „Cattolici e ortodossi nell' Adriatico orientale veneto, 1699-1797“. U: *Geografie Confesionali, Cattolici e ortodossi nel crepuscolo della Republica di Venezia (1718-1797)*, Milano, 49-120.
2. Kovačević, Radovan. (2007.): *Otkrivanje Mediterana-Dositej Obradović na Sredozemlju 1761.-177.*, Beograd.
3. Magaš, Branka. (2007.): *Croatia through history*, London.
4. Stanojević, Gligor. (1987.): *Dalmatinske krajine u 18. vijeku*, Beograd-Zagreb.
5. Vettor, Sandi. (1772.): *Principi di storia civile della Repubblica di Venezia*, Venecija.
6. Wolff, Larry. (2001.): *Venice and the Slavs. The discovery of Dalmatia in the age of Enlightenment*, Stanford.

Dragan Markovina

UDC: 94 (497.5-3 Bukovica) „17“

352.254 (497.5-3 Bukovica) „17“

Preliminary communication

BUKOVICA IN VENETIAN DEMOGRAPHIC AND RELIGIOUS POLICIES (18th CENTURY)

Abstract: *The paper analyzes a number of issues related to the regulation of religious relations in the Dalmatian hinterland during the 18th century, with special emphasis on the region of Bukovica. Following the Venetian expansion deep into the Dalmatian hinterland at the end of the Morean war (1684-1699), in the eighteenth century the Republic faced the challenge of forming a new society in the new territorial acquisitions. Besides the fact that the Republic had to begin the process of colonization, create an economic strategy, and integrate the newly acquired territories, Venetian authorities had to continuously, with greater or lesser intensity, until the end of its rule, address the religious issue. This particular issue was especially expressed in the Bukovica region. This paper focuses on the study of the immigration of the Orthodox Morlach population, and their struggle for religious autonomy, and the efforts on the part of Venetian authorities to take a firm stand on the issue.*

Keywords: *Bukovica, the Orthodox population, the Catholic hierarchy, Venetian Dalmatia and governor general, unite Church.*

Dragan Markovina

UDC: 94 (497.5-3 Bukovica) „17“

352.254 (497.5-3 Bukovica) „17“

Comunicazione precedente

BUKOVICA IN DEMOGRAFICA E RELIGIOSA POLITICA VENEZIANA DEL 18 SECOLO

Riassunto: *Il documento esamina il problema della regolamentazione dei rapporti religiosi nell'entroterra dalmata durante il 18 secolo, con particolare riguardo allo spazio di Bukovica. Ampliando l'area della Dalmazia veneziana in profondità nell'entroterra, alla fine della guerra di Morea (1684-1699), la Repubblica durante il 18 secolo, si trovò di fronte alla sfida di formare una nuova società sulla proprietà novamente ottenuta. Oltre al fatto che aveva iniziato il processo di colonizzazione, di creare una strategia economica ed d'integrare le proprietà nuove e vecchie, un problema particolare con cui le autorità veneziane frontavano quasi alla fine della sua amministrazione, con maggiore o minore intensità, si trattava di una questione religiosa, che in gran parte si verificava proprio in Bukovica. Pertanto, il lavoro seguirà l'immigrazione della popolazione ortodossa morlacca, la loro lotta per l'autonomia religiosa e il bordeggiare d'autorità veneziane nel prendere una posizione ferma.*

Parole chiave: *Bukovica, popolazione ortodossa, gerarchia cattolica, Dalmazia veneziana e governatori generali, Chiesa greco cattolica.*